

Algemeen Secretariaat

VERSLAG

Vergadering:	RaadRaad, nr. 711 (487 ^e openbare vergadering)
Datum en tijd:	27 oktober 201717-11-2017, 10:15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	Berk, De Boer, Boufangacha, Buijink, Van den Bunder, Busker, Calon, Ten Dam, Eckhardt, Elzinga, Van Geest, De Groot, Gunning-Schepers, Van Holstein, Hoogstraaten, De Jong, Kaanen, Van der Lecq, Limmen, Maessen, Van der Molen, Nijpels, Puffers, Schenk, Van Straalen, Tasma, Van der Veer, Ter Weel, Van Woerkom, Van Wijngaarden
Voorzitter:	Hamer
Secretariaat:	Timmerhuis (Algemeen Secretaris), Van Driel (secretaresse), Jansen (notulist), Kuik (audiovisuele ondersteuning)
Afwezig:	Jong

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom, in het bijzonder de nieuwe raadsleden: mevrouw Jong (FNV) – zij zal ook in het DB SER zitting nemen maar is vandaag afwezig wegens ziekte –, de heer Elzinga (FNV), de heer Boufangacha (FNV), de heer Van den Bunder (FNV Zelfstandigen) en de heer Kaanen (MKB Nederland).

Na de voorgaande raadsvergadering in april jl. is in SER-verband veel werk gedaan. Deze Raadsvergadering is anders van karakter dan gebruikelijk: vandaag worden geen adviezen vastgesteld, maar zullen, als hoofdagenda, de raadsleden met elkaar spreken over het nieuwe regeerakkoord en de start van het pas aangetreden kabinet.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2859)

Bij dit lijstje, aldus mevrouw *Timmerhuis*, zijn verder geen bijzonderheden te melden. Hierover zijn verder geen vragen.

3. Verslag van de 710e (486e openbare) vergadering op 21 april (R/2856)

Het verslag wordt zonder wijzigingen en opmerkingen met dank vastgesteld.

4. Ter vaststelling: Begroting SER 2018 (R/2857)

De begroting, deelt de *voorzitter* mee, is al eerder door het DB SER geaccordeerd.

De Raad stelt de SER-begroting vast zonder verdere op- en aanmerkingen.

5. Actualiteiten: Regeerakkoord

- Korte aftrap door kroonleden Laura van Geest (CPB) en Kim Puffers (SCP)
- Gesprek raadsleden; visies en reacties

De afgelopen dagen, leidt de *voorzitter* in, is veel te vernemen geweest over het regeerakkoord en, enigszins, over de visie van de verschillende geledingen in de SER hierop. Het lijkt goed dit in deze Raadsvergadering met elkaar te wisselen.

De procedure is als volgt. Na de presentaties van de heer Putters over de sociaal-maatschappelijke aspecten en mevrouw Van Geest over de financieel-economische doorrekening geven de werkgevers- en de werknemersgeleding hun mening, in eerste instantie bij monde van de heer De Boer en Busker. Daarna staat de discussie met ieders eigen inbreng open.

Ook aan de formatietafel heeft de heer Putters deze informatie kunnen vertellen. Dit maakt het extra interessant om aan te geven wat op dit vlak in het regeerakkoord staat.

Kim Putters, SCP, Het regeerakkoord & de 'temperatuur' van de samenleving

De heer *Putters* noemt het een goed en snel moment om de dag na de beëdiging van het kabinet het regeerakkoord in de SER-raadsvergadering te bespreken. Hij poogt de bredere context aan te duiden zoals het SCP die continu schetst, via Kwartaalberichten en rapporten zoals 'Kwesties voor het kiezen', en te zien wat daarvan in programma's en regeerakkoord terecht is gekomen.

Verkiezingen 2017: Spreker toont een figuur waarin weergegeven staat op welke partijen mensen stemmen en hoe hun stemgedrag zich verhoudt met politieke onvrede [verticale as] en maatschappelijk pessimisme [horizontale as]. Het SCP houdt het gehele jaar gegevens bij over opleidingsniveau en geluk, tevredenheid in het leven, pessimisme dan wel optimisme over de toekomst.

De figuur toont de situatie begin 2017, en daarbij blijkt dat de onderhandelende partijen alle in de linkeronderhoek zitten, met achterbannen die relatief tevreden zijn over de samenleving en die positief naar de toekomst kijken. De achterban van de PVV zit daarentegen geheel in de hoek rechtsboven. Het grootste deel van de PVV-achterban is pessimistisch over het leven van vandaag en kijkt ook niet zo positief naar de toekomst. Een aantal partijen zoals SP, SGP, 50PLUS, zit daar tussenin.

Dit geeft aan dat de achterban van de politiek heel gemengd is. Het is dus niet zo, stelt spreker, dat de 'boze burger' de normale Nederlandse burger is. Het SCP ziet in grote lijnen drie sentimenten in deze figuur terug:

- Bij de groepen meer rechts op de figuur neemt de boosheid en het onbehagen toe over werk, inkomen, gezondheidszorg, verhoudingen in de samenleving en zo meer.
- Meer links op de figuur is meer optimisme over de samenleving, ook in de toekomst.
- In de groep ertussen zitten groepen die vooral veel onzekerheid hebben over wat bijvoorbeeld het pensioen waard blijft, over toegang tot de gezondheidszorg, waarde van het diploma op de arbeidsmarkt.

Hij meent derhalve, gezien de spreiding, dat niet de boosheid het dominante sentiment is in Nederland, maar eerder de onzekerheid – mensen zijn niet allemaal pessimistisch. Het beeld bij de uitslag van de verkiezingen, concludeert hij, is een gemengd beeld.

Na de verkiezingen is de stemming wat positiever. Het SCP heeft mensen stellingen voorgelegd over de economie, samenleving en hun verwachtingen over de ontwikkelingen in de komende tijd. De lichtgroene lijn bovenin geeft gelijke of betere verwachtingen aan over de eigen financiële situatie in de komende periode. De groep van de donkergroene lijn daar net onder heeft bovendien positieve verwachtingen voor de economie als geheel. Blijkens de roze lijn geven veel mensen hun eigen financiële situatie een voldoende. De lichtblauwe lijn daar weer onder zegt dat ook over de Nederlandse economie.

De vier lijnen aan de bovenkant vertonen een stijging, waaruit blijkt dat mensen positiever worden over hun eigen financiële situatie en verwachtingen over de economie. Dit is een belangrijk gegeven voor de sfeerbepaling. Dit temeer daar de rode lijn over politiek Den Haag toont dat klaarblijkelijk beduidend minder mensen daarover tevreden zijn en minder verwachtingen hebben dan ten aanzien van de economie. Deze rode lijn

is als enige in het derde kwartaal van 2017 gaan dalen, een weerspiegeling – zoals steeds meer mensen bij het SCP aangaven – dat ze de formatieonderhandelingen nu wel heel lang vonden duren.

De onderste donkerblauwe lijn betreft mensen die vinden dat het meer de goede dan de verkeerde kant met Nederland opgaat. Dit is, spannend genoeg, een veel kleinere groep dan de groep die positief zegt te zijn over de economie. Er speelt wel meer dan koopkracht en economie, want het gaat ook over verhoudingen in de samenleving. Hierover zijn mensen veel wisselender qua opvattingen.

De heer *Busker* vraagt of het SCP een relatie gemeten heeft tussen de stijging aan het eind qua stemming en het eerste plaatje over (on)tevredenheid bij stemmers op partijen. Wellicht is de tevredenheid bij de achterban gegroeid omdat een deel van de partijen waarop zij hebben gestemd, een regeerakkoord heeft bereikt.

De heer *Putters* antwoordt dat hij dit nog niet zo kan zeggen; zo'n direct verband zou pas terug te zien zijn in een volgend onderzoek. Wel is er een duidelijk verband te zien met opleidingsniveau. Meer mbo'ers zijn negatiever, waar academisch geschoolden meer positief, optimistisch en gelukkiger zijn. Dit beeld is ook terug te zien in achterbannen van partijen, zodat er wel een verband is. Uit een onderzoek gisteren [26/10] komt dat het percentage vertrouwen in zijn totaliteit zo'n 58 procent is, hetgeen misschien niet zo slecht is. Rutte II had 74 procent bij de start, een vertrouwen dat binnen een half jaar gezakt was naar 35 procent. Dit soort peilingen vindt hij lastig in te schatten.

Hoe verhoudt zich het regeerakkoord tot de top 5 problemen volgens Nederlanders? De heer *Putters* vervolgt dat samenleven, normen en waarden al langer genoemd wordt door veel mensen als groot probleem in de samenleving (van 2008 tot 2015 is dit volgens de figuur het belangrijkste probleem). Ook maken mensen zich veel zorgen over immigratie (sinds 2016 op 1 in de top 5), en over gezondheids- en ouderenzorg. Hij tekent aan dat het wel wezenlijk verschillend is om mensen te vragen wat zij een groot probleem vinden of waaraan zij vinden dat meer geld uitgegeven moet worden. Bij het laatste staat de gezondheidszorg meteen bovenaan en komen arbeid en inkomen vrij snel daarna. Hier is vooral te zien wat mensen als grootste probleem aanmerken. De inleiding van het regeerakkoord probeert duidelijk een aantal van deze vraagstukken te benoemen en te doorgronden. Vervolgens is de vraag of de 56 pagina's aan maatregelen hier een antwoord op bieden. Bij de oplossingen voor de top 2 van deze probleemlijst zit het niet altijd in geld.

Het maakt wel uit aan welke kant van de scheidslijn mensen staan in hoe zij beleidsmaatregelen ervaren. Het SCP heeft de afgelopen jaren veel onderzoek gedaan naar scheidslijnen in de samenleving. Deze worden aan het begin van het regeerakkoord wel benoemd, maar het is heel spannend hoe die zich de komende jaren ontwikkelen en of, als men ze niet groter wil laten worden, dat dan lukt.

Spreker licht de twee tegenstellingen uit die volgens het SCP het meest urgent zijn en die de discussies in de SER ook raken, te weten de tegenstelling qua opleidingsniveau (hoog- versus laagopgeleid) en die van autochtoon versus niet-westers.

De slide inventariseert een aantal van de discussies. Bij opleiding zijn dat met name de kansen op onderwijs en werk, wat het diploma waard is, gebruik van om- en bijscholing, flex/vast-verhouding, en vraagstukken die deels daarvan het gevolg zijn, met name levensverwachting en kwaliteit van leven. De verschillen noemt hij fors: laagopgeleiden leven 7 jaar korter en leven tot 18 jaar in mindere gezondheid. Dit vertaalt zich ook in de mate van positiviteit of pessimisme over de toekomst.

Dit raakt aan de discussies bij de SER, bijvoorbeeld over de verhouding vmbo-mbo, hoe we onze jonge mensen leren om de werkvloer te kennen en zorgen dat zij een netwerk hebben. Zijn belangrijkste boodschap is hier dat het niet alleen gaat over

beleidsmaatregelen over inkomen (al is dat zeer belangrijk), maar over veel meer hulpbronnen en de verhouding daartussen. Het regeerakkoord biedt daar zijns inziens kansen voor, maar 'the proof of the pudding is in the eating'. Met name betreft dit bouwen aan netwerken van mensen, taalvaardigheid, digitale vaardigheden, al dan niet gediscrimineerd worden en wat daaraan op de werkvloer te doen staat.

Dit is ook te zien in de tweede scheidslijn, tussen autochtoon en niet-westerse achtergrond. Bij de laatste is het vraagstuk te zien van de hogere werkloosheid, wat het diploma waard is, minder gemakkelijk aan de sollicitatietafel komen, e.d. Toch – en dat zichtbaarder maken lijkt hem een opdracht voor de geledingen bij de SER – ontstaat er een middengroep van bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse ondernemers, van mensen die op hogere arbeidsposities komen. De opleidingsstijging in de tweede generatie is best spectaculair te noemen, met een betere uitgangspositie dan de ouders als gevolg. Toch lukt het niet zo goed tot die top door te dringen, maar langzaam maar zeker ontstaat een middengroep. Daar zitten, ziet het SCP steeds terug, nog weinig rolmodellen in voor vmbo'ers en mbo'ers. Dit heeft ook te maken met het vrij grote percentage, 40 procent, dat zich hier niet vertegenwoordigd voelt en niet thuis voelt.

In het regeerakkoord staan, kortom, veel voornemens, maar spreker acht de grote vraag bij vrijwel alle maatregelen, hoe die te doen staan. De paragraaf bijvoorbeeld over mensen met arbeidsbeperkingen verschilt zijns inziens niet zoveel met de doelstellingen van de SER en die van het vorige kabinet. De grote vraag is hoe dit onderwerp in de praktijk valt aan te pakken, hoe werkgevers ondersteuning vinden en hoe mensen met een arbeidsbeperking op de juiste plaats terecht komen. Daar zitten veel hoe-vragen.

Bij alle aanknopingspunten speelt het vraagstuk hoeveel vertrouwen de Nederlandse bevolking heeft in de partijen die al die maatregelen ter hand moeten nemen, waarbij ook de SER een belangrijke partij is. Eigenlijk ziet dat beeld er volgens spreker niet zo somber uit. De figuur geeft de uitslagen aan van het vertrouwen in instituties, waar de vakbonden en de grote ondernemingen ook bij horen. Te zien is dat sociale partners met hun instituties structureel meer vertrouwen krijgen dan Tweede Kamer en regering.

Desgevraagd door de heer *De Boer* bevestigt de heer *Putters* dat hij dit gegeven bij de formatietafel onder de aandacht heeft gebracht. De boodschap aan beide kanten is ten aanzien van vertrouwen dat resultaten boeken volgend uit het regeerakkoord, niet mogelijk is zonder dialoog met de partijen in de SER. Interessant voor de vakbonden noemt hij dat zij meer vertegenwoordigen dan alleen de leden. Het vertrouwen in vakbonden ligt redelijk hoog. Er zijn allerlei groepen waar sociale partners mee bezig zijn, die vertrouwen geven. Met andere woorden: 'noblesse oblige'.

Spreker ontkent het beeld uit de media van herhaalde crisis. Het gaat goed met het land en met de economie, en Nederland is nog steeds een high trust society. Wel is het enigszins zorgwekkend dat stapsgewijs wat daling te constateren is in het vertrouwen in instituties. Deze druk op het vertrouwen geldt vooral personen (minister, bankier, leider). Dan wordt het beeld wat ingewikkelder.

Hij sluit af met enige concluderende reflecties. Visie is toch belangrijk. Gefragmenteerd zit in het regeerakkoord van alles, maar het wordt veel werk om dit terug te brengen naar de discussies over duurzame economie, Leven Lang Leren, inclusiviteit en zo meer. Een groot punt is of betrokkenen gezamenlijk in staat zijn de grote transities met voldoende samenhang te blijven adresseren. Verder is het beleid meer dan koopkracht voor welke groep dan ook; ook is ook aandacht nodig voor de maatschappelijke en sociale context van beleid, hoe dit voor mensen uitpakt.

Er is dus een noodzaak tot een bredere dialoog met de samenleving om die in beeld te krijgen, al was het alleen maar omdat burgers, bedrijven, vakbonden niet de hele dag

met overheidsbeleid bezig zijn. In de praktijk is dit toch geen open deur. Zo zijn politici sterk geneigd vanuit beleid te denken, alsof morgen alles verandert met een beleidsmaatregel of een wet. Dat houdt in dat de haalbaarheid van uitvoerbaarheid van beleid sterk op de agenda gezet moet worden, misschien ook als SER. Na zes maanden onderhandelen met 56 pagina's regeerakkoord in bullets en een korte regeerperiode te gaan, is er niet al te veel tijd voor bijvoorbeeld ex ante evaluaties door de SER. Hiermee worden – zegt spreker als een soort winstwaarschuwing – risico's gelopen van onuitvoerbaarheid, bureaucratie en misschien een onbetrouwbare of tekortschietende overheid. Bij alle kansen is het belangrijk ervoor te zorgen dat beleid uitvoerbaar blijft. Misschien kan de SER een hand naar het Binnenhof uitsteken, waarbij spreker deze basisuitgangspunten heeft geformuleerd. Spreker dankt voor de aandacht.

Vragen en discussie

De *voorzitter* dankt de heer Putters en geeft gelegenheid tot vragen uit de zaal.

De heer *Van der Veer* resumeert dat de heer Putters zojuist een vurig pleidooi heeft gehouden voor uitvoerbaarheid en toetsbaarheid van maatregelen. Spreker brengt naar voren dat het SCP vaker geconstateerd heeft dat het leven steeds ingewikkelder wordt gemaakt door opeenvolgende kabinetten. Tegelijkertijd ziet het FNV, in tegenstelling hiermee, dat een steeds groter beroep wordt gedaan op de zelfredzaamheid van mensen. Hij vraagt of volgens het SCP dit kabinetsbeleid hier iets aan gaat veranderen.

De heer *Putters* relateert dat niet enkel het overheidsbeleid met regelgeving de samenleving ingewikkelder maakt. Er zijn veel andere ontwikkelingen die hiervoor zorgen, zoals de technologische ontwikkeling, die het voor een groeiende groep mensen lastiger maakt om bijvoorbeeld een treinkaartje te kopen of een paspoort te bestellen. Hij wil een pleidooi houden om minder na vier à vijf jaar allerlei wetten te evalueren en te constateren dat men tussentijds moet bijsturen. Hij heeft de voorkeur om eerder, ex ante, te bekijken hoe een aantal beleidsmaatregelen uit het regeerakkoord zou uitpakken. Er staan belangrijke doelstellingen in, die volgens hem snel gedeeld kunnen worden, maar de vraag is hoe maatregelen concreet werken. Hij denkt dat het kabinetsbeleid op zich de ingewikkeldheid van de samenleving niet gaat veranderen, maar het kan een aantal groepen wel helpen de weg daarin te vinden.

De heer *Maessen* vraagt wat, ex ante beschouwd, volgens het SCP een stap vooruithelpt met culturele verhoudingen op de werkvloer, en waar de SCP een grote kanttekening zou willen plaatsen.

De heer *Putters* antwoordt dat daarin verschillende elementen zitten; cultuur is breed. In een bijeenkomst deze week bij de SER over culturele diversiteit op de werkvloer, heeft hij dit willen laten zien. Een aantal elementen uit het regeerakkoord zou kunnen werken om de doorstroming te vergroten. Nodig daarvoor is wel veel dialoog en over en weer begrip nodig over de aanpak. In ieder geval zal gebouwd moeten worden aan netwerken van mensen. Zoiets kondigt men niet zo gemakkelijk af in een regeerakkoord, maar, zo meent hij, de intentie staat er. Dit zou een haakje zijn voor de culturele verhoudingen op de werkvloer.

Van andere aard is het veelbesproken verplicht invoeren van op school het Wilhelmus leren zingen. Ook dit valt naar zijn mening niet vanuit Den Haag af te kondigen, maar hij denkt dat het wel degelijk een middel is om invloed te hebben op het historisch en cultureel bewustzijn van kinderen. Hij ziet aanknopingspunten.

De heer *Maessen* vraagt hoe opleggen van een mooie hymne met een protestantschristelijke tekst vanuit een geloof dat niet door iedereen wordt gedragen, met succes kan werken.

De heer *Putters* antwoordt dat zijns inziens geen businesscase op het Wilhelmus kan worden losgelaten. Wel gaat het hem erom hoe het debat en de discussie over het volkslied en geschiedenis dan gevoerd zou worden. Als bijvoorbeeld kinderen gaan beseffen wat ze bij het voetbal staan mee te zingen en wat dan gebeurt, terwijl ze het buiten het voetbalstadion onzin vonden, is dat volgens hem een goed gesprek. Dit lijkt de heer *Maessen* inderdaad goed om te bespreken.

Laura van Geest, CPB-doorrekening Regeerakkoord

Na dit debatje over cultuur en geschiedenis, leidt de *voorzitter* in, worden vervolgens de cijfers besproken. Ze geeft hiertoe het woord aan mevrouw Van Geest.

Mevrouw *Van Geest* geeft aan dat het CPB het regeerakkoord op dezelfde wijze heeft doorgerekend als 'Keuzes in Kaart [KiK] 2018-2021' over elf politieke partijen. Er ligt nog wat in de pijplijn. Deze avond komt de actualisatie van de MLT naar buiten; dezelfde doorrekening maar dan fijnmaziger met de specifieke modellen en preciezere resultaten. Ook zijn dan tussenliggende jaren beschikbaar met detailcijfers. Voorts is het CPB bezig om 159 vragen van de Tweede Kamer over de doorrekening te beantwoorden, hetgeen a.s. maandag [30/10] beschikbaar zal komen.

Bij de doorrekening is er een basispad KiK gehanteerd, dat het CPB lang geleden heeft gemeld en steeds weer heeft geactualiseerd. Hiermee vergelijkt het CPB het pakket van het kabinet zoals dat meegedeeld is aan het CPB. De CPB krijgt ter beoordeling de voorgenomen maatregelen sec, zonder de beleidsteksten hierover in het regeerakkoord, en rekent die door. Het CPB doet ook geen check op de consistentie tussen de aangeleverde maatregelen met de bijbehorende beleidsteksten; dit laatste laat het CPB over aan anderen. Wel doet het CPB een lichte toets op uitvoerbaarheid en juridische haalbaarheid. Anders dan bij Keuzes in Kaart rekent het CPB voor dit pakket ook bij maatregelen met kleinere budgetten dan 100 miljoen. Het CPB heeft drie ronden doorrekeningen verricht met 140 maatregelen. 25 daarvan zijn afkomstig uit het augustus-besluit van het zojuist afgetreden kabinet en 115 zijn door de nieuwe regering zelf bedacht.

Bij de verdeling absolute budgettaire omvang in 2012 blijkt dat van de 115 nieuwe maatregelen er 30 kleiner zijn dan 100 miljoen. Dit zou het CPB normaal gesproken niet hebben meegenomen. 25 zijn gelijk aan 100 miljoen. Dit geeft een zekere indruk van fijnmazigheid. (Het kleinste aangetroffen bedrag is 1 miljoen voor het wietteelt-experiment.)

Een andere indicatie van fijnmazigheid is het aantal maatregelen per categorie. Voor het terrein waar de SER zich mee bezighoudt – inkomen en arbeid, sociale zekerheid – zijn veel maatregelen bedacht, resp. 28 en 23 van de 115. Bij Defensie daarentegen is sprake van slechts één maatregel.

Bij uitgavenmaatregelen is er ten opzichte van het basispad 1,6 miljard meer bij sociale zekerheid met 23 maatregelen en 1,5 miljard meer bij Defensie met één maatregel. Bij de zorg staat 0,5 miljard minder. Hierbij dient bedacht te worden dat gemeten is in afwijkingen ten opzichte van het basispad, dat al de impuls kwaliteitskaders zorg bevat. Ook gaat bij ongewijzigd beleid basaal meer naar de zorg.

Op de vraag van de heer *De Boer* naar de samenstelling van de 1,6 miljard netto-intensiveringen sociale zekerheid en de aard van de stijging, antwoordt mevrouw *Van Geest* dat dit 23 maatregelen betreft, groter tot minder groot, variërend van maatregelen bij kinderen, arbeidsmarktmaatregelen, UWV en zo meer. Dit komt als intensivering bovenop het basispad, waar al een stijging in kan zitten. (Het basispad vergelijkt de uitkomsten met de situatie als er geen nieuw beleid zou worden gevoerd.)

Bij lastenmaatregelen krijgen ten opzichte van het basispad gezinnen ruim 5 miljard lastenverlichting. Bedrijven krijgen ten opzichte van het basispad 0,1 miljard lastenverzwaring. Opvallend noemt zij dat het buitenland ook lastenverlichting krijgt: 1,4 miljard, grotendeels te verklaren uit de afschaffing van de dividendbelasting. Per saldo, d.w.z. basispad verrekend met de nieuwe lastenmaatregelen, krijgt Nederland in totaal 1,5 miljard lastenverlichting, gezinnen 2,4 miljard lastenverlichting, bedrijven 2,3 miljard lastenverzwaring en het buitenland 1,4 miljard lastenverlichting.

Het effect van het Regeerakkoord leidt tot de getoonde cijfers. De economische groei wordt wat beter, de werkloosheid wordt echt lager – duidelijk onder de evenwichtswerkloosheid – en de koopkracht wordt wat beter; de overheidsfinanciën pakken wat minder gunstig uit dan gedacht.

De koopkracht verbetert in de mediaan (d.w.z. 50 procent van de gevallen ligt erboven, 50 procent ligt eronder) met 1,1 procent en dankzij het pakket komt daar 0,7 procent bij. Het CPB veronderstelt namelijk dat zowel prijs- als contractloonstijging dankzij het regeerakkoord versnelt. Dit komt enerzijds omdat het lage tarief van de btw wordt verhoogd, hetgeen het CPB economisch gezien geen onbegrijpelijke maatregel vindt. Anderzijds gaat het met de economie beter, hetgeen in de ramingen van het CPB leidt tot een contractloonstijging van 3,1 procent. Gezien de recente historie klinkt dat fors, maar het model dat historisch gefit is, is zelfs naar beneden bijgesteld.

In termen van overheidsfinanciën geeft het regeerakkoord een impuls en is in die zin procyclisch. Het CPB doet geen voorspellingen over de omslagpunten in de conjunctuur, maar basaal lijkt dit misschien niet het moment voor een kleiner overschot op de overheidsbegroting.

Positief noemt spreekster dat aan alle eisen uit Brussel wordt voldaan. Dat betekent dat geen rekenkundige bewerkingen nodig zijn, die doorgaans zouden leiden tot slechter beleid. Opvallend vindt zij dat het houdbaarheidsoverschot van 0,2 procent omslaat in een houdbaarheidstekort van 0,4 procent. Het generatieconflict in Nederland leek wat gedempt te zijn door de houdbaarheidsdiscussie op te lossen, maar nu worden de randen ervan, om het zo maar uit te drukken, weer wat verkend.

Verder is er sprake van een flinke belastingherziening. Sommige economen zijn van mening dat elke belastingherziening dient om arbeidsaanbod te stimuleren en zijn dan verbaasd dat dit nu niet is gebeurd. Anderen denken dat belastingherziening een manier is om mensen koopkracht te bezorgen. Die afweging is aan politici, en in deze set maatregelen is deze keuze op deze manier gemaakt.

Qua effecten op de koopkracht en de inkomensherverdeling ziet het staatje links er licht denivellerend uit: de hoogste groepen gaan er meer op vooruit dan de laagste inkomens. Op de lange termijn zat in het basispad aanvankelijk een stijging van de ongelijkheid vevat, die er nu met het regeerakkoord uit is gehaald. Op een van de Kamervragen die het CPB aanstaande maandag [30/10] beantwoordt, heeft het CPB een cijfermatige beschrijving gemaakt over de tijd heen.

Met het doorrekenen op pensioenen heeft het CPB wel geworsteld, aangezien het CPB normaal gesproken maatregelen doorrekent waar het kabinet zelf over gaat en geen plannen en voornemens van anderen zoals deels bij pensioenen het geval is. Het CPB heeft uiteindelijk besloten om als aanname mee te nemen dat het kabinet fiscale ruimte biedt voor een pensioenpremiestijging van 1 miljard. In de sommen is het CPB ervan uitgegaan dat de SER die handschoen heeft opgepakt. Deze lastenverlichting zit daarmee in de sommen ingeboekt, gemotiveerd vanuit de gedachte dat het kabinet beslist over het afschaffen van de doorsneepremie en richting kan geven. Opvallend is dat waar sommige politieke partijen aandacht hebben besteed aan flex-AOW in hun verkiezingsprogramma's en doorrekening daarvan bij het CPB, het CPB dit bij de sommen niet is tegengekomen.

Wat de passage over vast/flex/zzp in het Regeerakkoord betreft, kan het CPB geen goede sommen maken. Onder deze passage zet het CPB een kwalitatief statement over de vooruitzichten. Gebaseerd op het aangereikte en te bewerken materiaal heeft het CPB gesteld dat de verschillen tussen vast en flex beperkter worden, en dat het effect op kostenverschil tussen werknemer en zzp'er ongewis is. Het gaat meer over de kosten dan over hetgeen in het Regeerakkoord staat over de regulering. De effecten daarvan zijn niet meegenomen in het statement; deels omdat het CPB dit niet op die manier aangereikt heeft gekregen en deels omdat aan de uitwerking moeilijk een getal te geven is. Opvallend is dat er veel gekozen is voor regulering. Er is maar beperkt gemaakt van de optie om de kostenverschillen te veranderen. De kwestie van uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid ten aanzien van maatregelen over zzp'ers lijkt haar spannend, maar dit te beoordelen ligt niet echt binnen de scope van het CPB.

Wat milieu betreft, is het CPB sober in de beschrijving. De inkomsten en de uitgaven heeft het CPB door de macromodellen gehaald, maar het CPB heeft, anders dan het PBL, geen verstand van de effecten ervan op de CO₂-reductie. De collega's van het PBL zijn door de Tweede Kamer verzocht hierover iets te komen vertellen. Voor de belangstellenden: het is op maandag 30 oktober om twaalf uur in Nieuwspoor.

Vragen en discussie

De *voorzitter* dankt mevrouw Van Geest en geeft gelegenheid tot vragen uit de zaal.

De heer *Eckhardt* vraagt, ter toelichting, naar de doorberekening van de btw-verhoging van 6 naar 9 procent voor het lage tarief. Dit lijkt hem logisch vanuit economisch perspectief, maar de overheid besteedt zelf veel aanbestedingen en diensten uit waarover btw verrekend moet worden. Aan de ene kant stijgen dus de inkomsten, maar aan de uitgavenkant vindt er lastenverzwaring plaats. Hij vraagt of in de doorrekening rekening is gehouden met de extra uitgaven.

Mevrouw *Van Geest* legt uit dat het CPB bij het maken van de sommen rekening houdt met de effecten op de inflatie en op de contractloonstijging. Dit neemt het CPB mee bij het kijken naar de overheidsuitgaven. Het CPB maakt de sommen eerst reëel en daarna nominaal en bij die actie houdt het dan rekening ermee. Het CPB heeft ook gekeken of in de maatvoering nog grote moeilijkheden zouden ontstaan, maar gezien de normale begrotingssystematiek die departementen hanteren en handhaven, voorziet zij geen grote problemen. Departementen krijgen namelijk elk jaar een vergoeding voor de prijsstijging die op dat moment in de CPB-raming zit.

De heer *Boufangacha* dankt voor de presentatie. Bij de 3,1 procent geraamde contractloonstijging gaat de vakbond, zegt hij, natuurlijk op het puntje van de stoel zitten. Hij vraagt hoe dit cijfer precies te duiden is. Hij heeft begrepen dat de 3,1 procent gestoeld is op de inflatieverwachtingen en het huidig beleid dat zal worden toegepast. Hij informeert of er daarmee in het bedrijfsleven voldoende financiële ruimte is om de gewenste loonstijging van 12,5 procent voor de komende vier jaar te realiseren, of dat het ook van andere effecten afhangt. Tegelijkertijd is de vraag dat, mocht die loonruimte er niet zijn, wat het dan doet met de koopkrachtplaatjes.

Mevrouw *Van Geest* zet uiteen dat het CPB ramingen maakt. Ramingen zijn met onzekerheid omgeven, die aan veel factoren kan liggen. Zo ziet de wereld er bij een harde Brexit anders uit, maar de ramingen zijn wel een consistent geheel. In het basispad heeft het CPB een contractloonstijging van 2,3 procent, meent zij. Het CPB verwacht vanwege de combinatie van een harder draaiende economie en de btw-verhoging, dat de contractloonstijging hoger uit zal komen. Ze constateert ook dat de arbeidsinkomensquote hier niet veel onder lijdt. Op de vraag of het bedrijfsleven in zijn totaliteit deze prijsstijging kan dragen, zou het antwoord bevestigend zijn. Of dat ook

opgaat voor armlastige winkels die concurrentie hebben van internetverkoop, zal het antwoord ontkennend zijn. Macrosommen geven het grote geheel aan – de keerzijde is wellicht dat bij florerende bedrijven meer is op te halen dan die 3,1 procent.

De heer *Busker* is zeer benieuwd naar het tweede deel van de vraag zojuist: als die loonstijging niet bereikt wordt, wat betekent dat voor het koopkrachtplaatje?

Mevrouw *Van Geest* zet uiteen dat het CPB elk jaar weer koopkrachtplaatjes opstelt. Bij die gelegenheid wordt de dan realistische raming voor contractloonstijging opgenomen. In dit jaar is bijvoorbeeld het CPB lager uitgekomen met de koopkracht, onder andere omdat de facto een lagere contractloonstijging uitonderhandeld en gerealiseerd was dan eerder beraamd in het model. Zonder alternatieven wordt de koopkracht dan minder. Koopkrachtcijfers zijn altijd met verrassingen omgeven, zowel economische onzekerheid als beleidsonzekerheid. Zo is iedereen verrast door de lage inflatie, hetgeen leidde tot een koopkrachtbonanza. Daarna trok de inflatie onverwacht hard aan, hetgeen leidde tot een lagere koopkracht dan verwacht. Om die reden wordt volgens haar steeds in augustus gekeken naar wat het passend niveau is, wie de winnaars en verliezers zijn en hoe dit is te compenseren. Ze gaat ervan uit dat het kabinet de btw-verhoging weet te realiseren, maar mocht dat niet zo zijn, dan ziet het beeld er weer anders uit.

Hans de Boer, Reflectie werkgevers op het regeerakkoord

De *voorzitter* dankt voor de bijdrage en geeft het woord aan de heer De Boer.

De heer *De Boer* dankt voor de bijdragen. Hij zal een aantal hoofdlijnen weergeven van de reactie van werkgevers op het regeerakkoord, waarna anderen uit de werkgeversgeleding deze appreciatie verder zullen inkleuren.

Vooraf wil hij uitdrukkelijk dank uitspreken aan het kabinet dat inmiddels is afgezwaaid. Er zitten bewindslieden tussen met wie de werkgevers het niet altijd even eens waren, maar er heeft volgens hen wel een ploeg mensen gezeten die de publieke zaak naar eer en geweten hebben gediend en die het land in een goede conditie achterlaten. De werkgevers zijn daar blij mee en dankbaar voor. Het dienen van de publieke zaak verdient veel waardering en vanuit die achtergrond willen werkgevers het nieuwe kabinet veel succes toewensen.

Werkgevers zijn er verder blij mee dat er een nieuw kabinet zit, zodat het verder schaven en bouwen aan het goede land Nederland door kan gaan, zowel op binnenlands beleid als manifestaties in het buitenland. Hij heeft zelf ervaren dat er een jaar lang stilstand is geweest bij grotere handelsmissies en de grotere positioneringen van Nederland in het buitenland. Een onderneming die een jaar lang aan de verkoopkant stilligt, is niet goed voor de economie. Ook zijn werkgevers blij dat er een kabinet zit dat zich geen rare toestanden veroorlooft zoals thans in Catalonië of met de Brexit gebeuren. Dit brengt veel onzekerheid en emoties teweeg die niet constructief zijn, maar kost ook inkomen en banen.

Wat inhoud van het regeerakkoord betreft, moet men zich voorstellen dat werkgevers dit beoordelen vanuit het perspectief van de politieke realiteit. Als werkgevers en vakbonden samen 90 zetels hadden gehaald in de Tweede Kamer, was er vast een ander regeerakkoord gekomen. In de Tweede Kamer zijn 150 zetels te verdelen, waarvan ongeveer 50 naar partijen toegaan die eigenlijk geen verantwoordelijkheid nemen om te regeren. Vanuit de resterende 100 moet men een meerderheid zien te krijgen van minstens 75 zetels. Bij de politieke versnippering in Nederland betekent dat men met vier partijen uiteindelijk een zeer dunne meerderheid van 76 zetels haalt. Daar moet men het mee doen, maar dat betekent dat werkgevers de inhoud tegen die achtergrond moeten beoordelen.

Evenals mevrouw Van Geest zojuist aangaf, constateren werkgevers dat het regeerakkoord zich binnen degelijke financiële kaders beweegt: een overschot van 0,5 procent terwijl een tekort is toegestaan door de EU. Nederland heeft in 2021 een schuldquote van 45 procent en er ligt een grote belastingclaim op 1500 miljard pensioenvermogen; dus eigenlijk, stelt hij, heeft Nederland geen schuld. Nederland is een rijk en welvarend land om blij mee te zijn, hoewel een ondernemer met zo'n balans zou aansporen om steviger in te zetten op investeren in echte assets.

Gegeven de zojuist geschetste omstandigheden zijn werkgevers tevreden over wat er ligt. Vanuit het Nederland Next Level-denken hebben ondernemers gezegd dat geprobeerd moet worden met zijn allen meer accent te leggen op verdien capaciteit van Nederland. Dit niet zozeer vanuit een economische doelstelling op zichzelf, maar wel omdat een goede economisch basis – groei op korte én lange termijn – de beste randvoorwaarde is om mensen aan het werk te krijgen, kansen te geven etc. Achter het economische doel staat voor de ondernemers dat, goed marxistisch gezegd, de onderbouw de bovenbouw bepaalt. Clinton, een man met veel wijze inzichten, zei het anders: "It's the economy, stupid." Werkgevers hebben gelobbyd op drie terreinen: -Meer investeren in de echte assets, d.w.z. slimme infrastructuur, energietransitie, kennisverrijking (WBSO, innovatiebox, topsectorenbeleid). Dit is in behoorlijke mate in het regeerakkoord gekomen.

-Verder hebben ondernemers sterk gelobbyd op het hele vestigingsklimaat, zeker tegen de achtergrond van een Brexit waarbij zij pogen met de overheid extra bedrijven naar Nederland te halen. Hiertoe is een Brexit-pakket voorgesteld. Dat heeft te maken met de lastenverlichting voor burgers, maar ook een aantal zaken in de sfeer van de vennootschapsbelasting, innovatiebox, het behoud van de 30 procent-regeling e.d. Dit zit in behoorlijke mate in het regeerakkoord, en stemt eveneens tot tevredenheid.

-Op het stuk van de arbeidsmarkt zitten de geledingen in de SER aan tafel "met boter op het hoofd", want de kans om samen input te leveren is niet gelukt. Daarmee hebben zij zich afhankelijk gemaakt van wat in het regeerakkoord is opgeschreven. Persoonlijk denkt hij dat het denken over de arbeidsmarkt in de 21^e eeuw en om meters te maken op de onderkant daarvan, nu de economie goed loopt, wat onderbelicht is in het regeerakkoord. Nu is het de tijd om qua inclusiviteit vruchten te plukken, waarvoor werkgevers zich straks ook voor gaan inzetten.

-Wat het vierde terrein, het buitenlandbeleid, betreft, zijn ondernemers blij dat het kabinet 'wholeheartedly' de EU omarmt, niet alleen als markt en instituut, maar ook als middel om zich in de wereldpolitiek te mengen. Ze zijn blij met de zelfbewustere positionering in het buitenland en dat er wat geld komt bij het postennetwerk. Hij is hoopvol gestemd over de mensen die op het ministerie terecht zijn gekomen en over een constructief buitenlandbeleid. Nederland is geen klein land maar een middelgrote economie, die in een heel aantal opzichten leidend is. Met problematieken in Afrika met immigratie e.d. moet Nederland aan de bal. Dit beoordelen ondernemers positief.

De ondernemers, stelt hij, zijn over een paar zaken minder tevreden.

-De btw-problematiek vinden ondernemers een schoonheidsfout, waarmee zij in de weer gaan, vanuit de gedachte dat er mooie kansen liggen om daarop compenserend flankerend beleid op te ontwikkelen.

-Het belastingtarief in box 2 voor de DGA is volgens de ondernemers slecht doordacht en slecht uitwerkt voor het familiebedrijf. Dit moet voor hen anders.

-Het is volgens hem een enorme misser dat het hele thema digitalisering, waarover de SER heeft geschreven en dat een grote onderstroom in de samenleving is, geen ministerieel aanspraakpunt heeft gekregen zoals dat met energietransitie wel is gebeurd.

De conclusie is dat er veel werk in de komende tijd te doen staat.

Han Busker, Reflectie werknemers op het regeerakkoord

De heer *Busker* stelt, in aansluiting op de heer De Boer, dat het nemen van verantwoordelijkheid in dit land wel moet blijven gebeuren omdat anders het land niet vooruitkomt. Hij dankt dan ook iedereen die verantwoordelijkheid heeft genomen en gaat nemen.

De leus van dit kabinet 'vertrouwen in de toekomst' interpreteert hij in de trant van wat de heer Puffers naar voren heeft gebracht: burgers lopen niet allemaal chagrijnig rond, maar onzekerheid is een heel belangrijk pijnpunt in onze samenleving. De beoordeling van de vakbonden is dan op hoe die onzekerheid wordt weggenomen.

Zij beoordelen de regeringsverklaring langs de lijn van de brandbrief die ze in november 2016 in de raad hebben gepresenteerd, over de race naar beneden.

-De doorgeslagen flexibilisering op de arbeidsmarkt moet gestopt worden, want – zo krijgen de vakbonden terug – daar zit een groot gedeelte van de onzekerheid bij mensen. Op dat punt is hij enthousiast geworden over de inleiding bij het regeerakkoord, die melding maakt dat de doorgeslagen flexibilisering op de arbeidsmarkt moet worden aangepakt. Bij het lezen van de teksten is zijn enthousiasme evenwel weggelopen, want hoewel een aantal punten worden aangeraakt, zitten er wat de vakbeweging betreft geen concrete maatregelen in die de onzekerheid wegnemen, en dat vinden zij echt een gemiste kans. Die onzekerheid is er op het gebied van de arbeidsmarkt, van pensioenen.

-Een echt groot gemis is volgens de vakbeweging dat op het gebied van de AOW dit kabinet eigenlijk zegt het systeem overeind te houden en dat de sociale partners de ergste pijn dienen weg te nemen. Daarin zit volgens hen de oplossing niet.

-De vakbeweging maakt zich grote zorgen over het wegvallen van de loonkostensubsidieregeling en dat loondispensatie aan de onderkant verleend gaat worden. Dit komt neer op werken onder het wettelijk minimumloon, hetgeen een gevaarlijke ontwikkeling is. Het is immers onbekend of goed gecompenseerd kan worden; dat hangt weer af van decentrale geldpotten. Dit mag, zo lezen zij het regeerakkoord, op verschillende manieren worden ingevuld.

-De paragraaf over de arbeidsmarkt, waarop mevrouw Van Geest is ingegaan, laat een aantal grote vraagstukken onbeantwoord. Bij het streven naar duurder maken van flex naar vast, is nog maar zeer de vraag of het beleid gaat werken. De beoogde maatregelen zijn wat de vakbeweging betreft ook pleister in plaats van structurele oplossingen. Op dat punt is een aantal handreikingen vanuit het regeerakkoord merkbaar richting sociale partners. Eerst wil de vakbeweging kijken en voor zichzelf duiden wat dit betekent. Het lijkt erop dat een aantal kaders erg vast is gezet in dit regeerakkoord. Dit noemt hij een gemiste kans. Anderzijds gaat hij niet weglopen voor de constatering – de heer De Boer sprak van "boter op het hoofd" – dat de geledingen in de SER er niet zijn uitgekomen. Dat betekent ook, als de SER weer zo'n traject instapt, beraden op de ambities en de ruimte en de mogelijkheden.

Na zijn presentatie zullen zijn collega's toevoegingen geven met eigen kleuring en accenten.

De *voorzitter* constateert dat de heren De Boer en Busker beiden hun waardering uitspreken voor de mensen die hun verantwoordelijkheid hebben genomen in de afgelopen tijd. Ze meldt, in aansluiting hierop, dat het DB SER een mooi gebaar leek om de vertrekkende bewindspersonen met wie de SER het meest heeft samengewerkt, op deze dag voor het weekend thuis een bloemboekje te laten bezorgen namens de SER, hetgeen ook gebeurd is.

Ze geeft het woord voor de discussie.

Discussie over het regeerakkoord

De heer *Van Straalen* spreekt zijn waardering uit over datgene wat op papier staat. MKB Nederland is oprecht blij dat er weer een kabinet zit, waardoor verder te bouwen is op hetgeen in het verleden is neergezet.

-De afgelopen jaren heeft MKB Nederland intensief gepoogd om het mkb beter op de kaart te zetten door met name in de politiek daarvoor de nodige aandacht te vragen. MKB Nederland ziet dit gehonoreerd in dit regeerakkoord met tal van maatregelen, sommige klein, sommige groot. Op het vlak van aanbesteden en sneller betalen heeft MKB Nederland, zoals bekend, flink op de trom geslagen. Hij ziet ruimte voor additionele investeringen voor het mkb in de MIT-regeling, een Techniepact, extra geld voor het mbo en vmbo. Dit noemt hij goede zaken die ertoe doen.

-Eerder is een SER-advies kindvoorzieningen gezamenlijk geaccordeerd, waar hij in het regeerakkoord inderdaad wat van terugvindt, maar dan summier. Dit had wat hem betreft ruimhartiger gemogen.

-In de sociale paragraaf zitten aanknopingspunten die wat MKB Nederland betreft verder gebracht hadden kunnen worden. De wijze waarop het geformuleerd staat, geeft soms wel en soms niet comfort. De hoe-vraag, zoals de heer Putters ook aangaf, noemt hij cruciaal.

-De btw-verhoging had hij graag anders gezien, vooral omdat die zo verschillend gaat neerslaan. In de media wordt veel gerefereerd aan alles wat consumptie betreft, zoals de appel, maar er zijn veel meer sectoren getroffen door die btw-verhogingen; sectoren die niet in staat zijn om zomaar die btw-verhogingen door te berekenen. Eerder heeft hij al de recreatiesector genoemd. Ondernemers in de recreatie concurreren niet alleen met elkaar binnen de Nederlandse markt, maar ook met de camping in Duitsland en in Italië. Willen zij hun nering overeind houden, dan betekent dat prijsverlaging, hetgeen in sectoren waarin weinig geld wordt verdiend heel lastig is.

-De franchisewetgeving (aanvankelijk de franchisecode) zou de vrijdag volgend op de presentatie van het regeerakkoord in de ministerraad komen. Hij acht de franchisewetgeving een goed stuk wetgeving, dat positief is beoordeeld door hen die erover oordelen. Helaas is die franchisewetgeving niet de ministerraad ingegaan vanwege een nieuwe regel in het regeerakkoord, die minder ver gaat dan de eerder voorgenomen wetgeving. Hier ligt nog een hele klus om te doen.

-Hij betreurt het zeer – de heer Busker heeft hier zojuist aan gerefereerd – dat vrij gemakkelijk over de discussie van flexibele AOW wordt heengestapt. Hier ligt een taak om samen met elkaar te doen. Hij zou dit item nog breder willen maken tot duurzame inzetbaarheid, leven lang ontwikkelen, de problematiek van 55-plussers op de arbeidsmarkt. Dit zijn zaken waaraan de komende periode echt een bijdrage geleverd moet worden.

-Met betrekking tot de hoe-vraag, heeft MKB Nederland wel de mkb-toets in het regeerakkoord teruggezien, d.w.z. de beoordeling op de haalbaarheid, uitvoerbaarheid en daarmee de facto de controleerbaarheid of wetgeving die neerslaat in het mkb passend is. Hij is er blij mee dat die toets staat, en deze zal gezamenlijk met elkaar invulling krijgen.

Hij heeft gezien dat zijn collega's van landbouw een minister hebben gekregen en het mkb een staatssecretaris. Voor hem klopt iets niet in deze verhoudingen, want het mkb maakt 99,8 procent uit van al het bedrijfsleven. De minister van EZ en de staatssecretaris van EZ zal hij dus maar inlijven als representant van het mkb.

De *voorzitter* doet een tussentijds ordevoorstel om, gezien de tijdsdruk, de rapportage over het Energieakkoord, die deze vergadering behandeld zou worden, rond te sturen en de volgende keer te agenderen.

De heer *Nijpels* stelt een compacte presentatie voor. De Voortgangsgeschiedenis verschijnt eind 2017, dus deze thans in het geheel niet te behandelen zou lastig zijn.

Aldus wordt besloten.

De heer *Limmen* stelt vooraf dat ook het CNV steeds respect heeft voor de partijen die weer de verantwoordelijkheid gaan nemen. Om die reden concentreert het CNV zijn lobby op die partijen waarvan zij hopen en verwachten dat te zullen gaan doen. Hij richt

zich nu op de sociaal-economische onderwerpen. Veel van de problemen waar men voor staat, zijn er al langer dan de afgelopen paar jaar.

Bij de duiding van het regeerakkoord begint hij bij het positieve. Hij vindt de nadruk op de middengroepen terecht; daarvoor is de afgelopen tijd ook gepleit, ook als CNV. Hij noemt het, in aansluiting op de heer Busker, ook goed dat gestreefd wordt het vaste contract in een betere positie te brengen. Verder is het goed dat iets gezegd wordt over de leerrekening, ontwikkeling en scholing, dat ook wat concreter wordt gemaakt.

Na de positieve beoordeling stelt hij zorgen aan de orde.

-Als de regering ten aanzien van de verhouding tussen vast en flex bepaalde ambities neerlegt, kan het CNV gezien de maatregelen niet zien hoe men daar concreet op uitkomt. Hier ligt, stelt hij, echt een zorg. Het fundamentele kostenverschil tussen vast en flex blijft bestaan en het CNV schat in dat dit leidend zal zijn, ook in de komende jaren. Dus zal hierop meer nodig zijn dan de maatregelen die er liggen om flex aan te pakken.

-Concreet zorgen maakt het CNV zich erover dat een gemakkelijker ontslag mogelijk wordt gemaakt. De discussies over de cumulatieve ontslaggrond zijn ook in de SER gevoerd. Men kan zich bij een cumulatieve ontslaggrond op zich nog wat voorstellen. De aftopping op een halve maand per gewerkt jaar in de kabinetsplannen lijkt in zijn ogen echter ten opzichte van het verleden, zoals de kantonrechtersformule, een forse beperking van het meewegen op realiteitsgehalte. Dit vindt hij echt niet goed en een kwetsbaar punt uit het regeerakkoord. De kantonrechter moet wel in de gelegenheid worden gesteld om recht te doen bij het uiteengaan van werkgever en werknemer.

-Bij andere punten sluit hij aan op voorgaande sprekers; dit kan hij kort houden. Hij sluit zich aan bij wat de heer Busker zei over dat er meer aandacht voor digitalisering had kunnen zijn. Hij is het eens met wat de heer Busker heeft gezegd over AOW en langer doorwerken. Hij vindt dat de regering snel wekomt met de versnelde AOW-verhoging als gegeven neer te zetten en de gevolgen over te laten aan sectoren en sociale partners; daarvoor is de politiek hard nodig.

Veel zal zijns inziens afhangen van de vraag hoe het kabinet zich in de praktijk zal willen verhouden tot sociale partners en ruimte wil geven om daadwerkelijk met sociale partners tot zaken te komen. Wat het CNV betreft: graag, maar dan moet het CNV het gevoel hebben dat er echt iets te doen is om gezamenlijk daadwerkelijk te kunnen bespreken. Deze vraag zal het CNV dan ook voorleggen aan de minister van SZW bij de eerste ontmoeting.

De heer *Calon* onderschrijft wat de heer De Boer gezegd heeft. Hij is in het algemeen positief over het regeerakkoord, terwijl LTO Nederland ook wel dingen anders had willen zien. Het regeerakkoord is zeer gedetailleerd: de maatregelen beslaan een hoeveelheid die in een normaal lettertype wat meer dan honderd bladzijden zouden zijn; maatregelen die zijns inziens minutieus zijn uitgewerkt. De vraag is of dit dan allemaal voor elkaar komt binnen de korte tijd die beschikbaar is.

Hij noemt het positief dat de SER en de polder in een betere positie verkeren dan bij de start van het vorige kabinet. In het regeerakkoord staan veel handvatten om te overleggen. De betrokken minister heeft zich in het verleden laten zien als iemand die wil verbinden. Hij zou dus niet willen vallen in het minutieus nagaan van maatregelen op wat niet goed wordt geacht, maar hij vindt dat deze setting kansen biedt. Voor de landbouw is in een eigen ministerie voorzien. Hij kan zich geen regeerakkoord herinneren waarin zoveel en zo positief over de landbouw is geschreven, terwijl ook wel de problemen zijn benoemd en de opdrachten staan aangegeven. Deze zullen niet allemaal gemakkelijk zijn, maar volgens hem wel haalbaar.

De heer *Van Holstein* doet een appreciatie vanuit de VCP van het regeerakkoord. Terecht is de toon hoopvol bij het lezen van de algemene teksten, maar tussen het zoet zit voor de professional ook het nodige zuur. De maatregelen geven niet alle vertrouwen dat het beleid, zoals het VCP kan bekijken, ook tot verbeteringen gaat leiden. Het VCP plaatst op een aantal onderdelen kritische kanttekeningen omdat het verslechtingen betreft voor werknemers en niet tot meer zekerheid, maar tot meer onzekerheid leiden.

-De balans tussen flex en vast bijvoorbeeld slaat voor werknemers niet positief uit, en als hij de tevredenheid aan werkgeverszijde bespeurt, denkt hij dat daar wel een punt ligt. De VCP vindt dat een vast contract met bijbehorende zekerheid het normale dient te zijn. Het kabinet erkent weliswaar dat vrijblijvende arbeidsrelaties leiden tot onzekerheid, maar tegelijkertijd worden de ontslagregels fors versoepeld, wordt de transitievergoeding beperkt en wordt het mogelijk gemaakt om langer tijdelijke contracten te bieden. Zijn slotsom is dat werknemers in onzekerheid blijven, en dat nota bene in tijden dat met name digitalisering en kunstmatige intelligentie op ons afkomen, en allerlei globaliserende ontwikkelingen.

-Voor de VCP zijn de middengroepen ook belangrijk, dat werkenden en gepensioneerden erop vooruitgaan en in hun portemonnee willen terugzien dat het goed gaat met de economie. De beoordeling van de lastenverlichting is positief, alleen blijft, zoals het CPB heeft opgemerkt, van de initiële lastenverlichting van 6 miljard op lange termijn slechts 0,6 miljard over. Dan zitten er nog allerlei lastenverzwaringen in het pakket, die bekeken dienen te worden op het effect daarvan.

-Aangaande leeftijdsbewust personeelsbeleid is het voor de VCP goed ook te kijken naar bijvoorbeeld de RVU-boete en ruimte te maken voor sectoraal maatwerk. Dit staat niet uitdrukkelijk in het akkoord, maar mogelijk zitten daar wel aanknopingspunten.

-Als het gaat om het pensioenstelsel vindt hij dat in het akkoord erg vooruitgelopen wordt op advisering die bij de SER nog loopt. Voor een deel wordt daarnaar verwezen, maar het is erg gedetailleerd en al ingekaderd op wat de uitkomsten daarvan zouden moeten zijn. Hij vindt dat er ruimte moet zijn om tot een gedragen advies te komen. De VCP werkt met gedeelde belangen, en dat is ook zoals de geledingen in de SER bijeen zijn, maar dat dient wel te resulteren in verbeteringen.

Mevrouw *Van Geest* reageert teneinde de cijfers te verhelderen. Het CPB, heeft zij aan het begin van haar betoog aangegeven, rekent door op basis van een basispad. Normaal denken mensen dat een basispad strak horizontaal verloopt, maar dat is in dit geval onjuist. Dat is het gevolg van de ontwikkeling ten aanzien van afspraken in het Woonakkoord over enerzijds de vermindering van de hypotheekrenteaftrek en anderzijds zekerheid dat dit geld wordt teruggegeven in de vorm van lagere tarieven. Die afspraken zijn gemaakt in 2013 toen de rente wat hoger stond dan thans, zodat verlaging van de hypotheekrenteaftrek ook grotere opbrengsten opleverde. Door de voortschrijdende werkelijkheid is er nu minder lastenverlichting in het basispad, althans op die maatregel. Dat betekent dat – in de vergelijking met het basispad – deze lastenverlichting niet verdwijnt, maar dat de mindere ontvangsten die in het pad zitten, naar voren zijn gehaald. Met andere woorden: het wordt niet 'afgepakt', maar mensen krijgen dit 'zoet' eerder, maar niet als extra.

De heer *Maessen* meldt dat het PZO de afgelopen acht maanden intensief heeft samengewerkt met ZZP Nederland en Zelfstandigen Bouw. Daarop zijn veel reacties gekomen, waarvoor hij dankzegt.

-PZO is blij dat er dit regeerakkoord ligt, ook omdat er zaken juist niet instaan die erin hadden kunnen staan. Aan het flexibiliseringsvraagstuk en het zzp-vraagstuk zijn verschillende manieren van uitleg te geven.

-Opvallend is dat bij het verlagen van de belastingtarieven de zelfstandigenaftrek staat genoemd. Naar de indruk van PZO is dit de onjuiste plaats. De zelfstandigenaftrek is eigenlijk bedoeld als compensatieregeling voor niet meedoen in sociale voorzieningen, in

de verwachting dat de zelfstandigen hiermee werken aan voorzieningen voor hun arbeidsongeschiktheid, pensioen en werkloosheid. Het PZO heeft op andere plaatsen niet gelezen dat dit allemaal goedkoper wordt in deze maatschappij, dus PZO heeft hier zijn zorgen over. Dit los van het IB-vraagstuk met de tariefhoogtes dat voor iedereen geldt, ook voor de zelfstandig ondernemers.

-Het PZO is hoopvol als het gaat over de vernieuwing van de arbeidsmarkt.

Terugkijkend naar de brief van het kabinet-Rutte II van november jl., die sprak van een sterk verouderde wetgeving, hoopt het PZO dat dit pad in de komende periode verder wordt doorlopen.

-Hij wil nog een apart signaal afgeven over de 'gedwongen ondernemer', eigenlijk een groep die in deze situatie is gekomen als gevolg van uitval in het economische proces. Het PZO rekent deze groep niet direct tot de eigen achterban, maar het is een groep die echt hulp nodig heeft. Het PZO heeft hier verschillende signalen over afgegeven en hoopt echt dat dit vraagstuk in de meest brede zin in de SER op steun kan rekenen. Ze hebben hulp nodig, hebben moeite met lezen en schrijven, komen digitaal moeilijk mee en verdienen amper geld. Dit signaal is niet echt opgepikt en hij hoopt dat het probleem alsnog een plaats kan krijgen.

De heer *Elzinga* wil een brug maken naar de presentatie door het SCP. De heer De Boer heeft gezegd dat maar een beperkt aantal partijen verantwoordelijkheid wil nemen, en dit zijn de partijen die in de figuur van het SCP linksonder staan, waar ook de hoger opgeleiden zich bevinden. Dit is ook weer terug te zien in het beleid. De collega's van CNV en VCP wezen al erop dat dit kabinet voor het fundamentele verschil tussen flex en vast niet met oplossingen komt. Hij constateert dat op arbeidsmarkt-vraagstukken de werkgevers een andere kijk hebben dan de vakbeweging.

Ook is terug te zien in het beleid – hetgeen de heer Busker heeft aangegeven – dat dit kabinet geen oog heeft voor die lager opgeleiden die rechtsboven in de figuur staan. Het heeft geen aandacht voor het probleem dat zij jong beginnen met werken, zwaar werk doen, langer door moeten werken en dat de AOW-leeftijd daarbij versneld omhoog blijft gaan. De onvrede onder die groepen zal volgens hem dan hoogstwaarschijnlijk alleen maar toenemen. Gelukkig ziet hij dat werkgevers voor dit stuk wel aandacht hebben, en hij roept op om samen te kijken naar oplossingen voor dit probleem. Hij verzoekt het SCP om nadere reflectie op het beleid vanuit dit perspectief.

De *voorzitter* deelt mee dat de kroonleden gisteren een dag bijeen zijn geweest ten behoeve van verdere verdieping van de SER in een aantal onderwerpen die naar voren komen uit de analyses van SCP, CPB en anderen; dit in het belang van het geheel. Dat sluit onder andere aan bij het genoemde onderwerp.

De heer *Putters* nuanceert dat de zaak niet zo 'digitaal' eenduidig ligt. In alle achterbannen zijn verschillende opleidingsniveaus aanwezig en in Nederland zijn er politieke partijen die dwars door verschillende lagen heengaan. Wel laat het plaatje zien dat de balans bij bepaalde achterbannen de ene of de andere kant opgaat. Hij begrijpt de beschreven trend, en denkt dat het vooral aangeeft hoe belangrijk het is voor het kabinet om de hand te reiken aan de samenleving. Hij heeft die intentie op de momenten dat hij aan de formatietafel zat, ook gemerkt. Het is ook aan de SER om die intentie tot een uitgestoken hand op te pakken.

De *voorzitter* denkt, als dwarsdoorsnede, dat een paar groepen extra aandacht verdienen in het goed doordenken van wat in het regeerakkoord wordt voorgesteld; ouderen zijn daar één van. Bij het hele vraagstuk over hoe digitalisering wordt opgepakt, moet wel gezorgd worden dat iedereen dat mee kan maken, hetgeen ook gezegd is in de SER-verkenning over mens en techniek. Er zit hierbij een aantal punten die extra aandacht vragen. Dit sluit overigens ook bij enkele vraagstukken waar al adviezen over lopen, zoals het werkgelegenheidsvraagstuk achter de energietransitie,

waarmee de SER nu bezig is. Ze hoort, vat zij samen, van beide geleidingen zorgen over dit soort ontwikkelingen, die opgepakt dienen te worden.

De heer *Limmen* merkt op, naar aanleiding van de presentatie van mevrouw Van Geest, dat er een weglekeffect plaatsvindt door de maatregel over de dividendbelasting. Dit noemt hij jammer, nog afgezien van de specifieke appreciatie van de maatregel. Hij noemt dit een kwestie om als SER iets slims op te bedenken.

Mevrouw *Van der Molen* heeft in beide presentaties enigszins het terrein van de jongeren gemist. Het verhaal over mbo-jongeren is bekend, en de commissie over de toekomstbestendigheid van het mbo heeft zich daarmee druk beziggehouden. Ze hoopt dat de resultaten daarvan niet vergeten worden in de uitvoering van het beleid. Daar is ook veel gezegd dat, wil men de mbo'ers meekrijgen in optimisme, ook aandacht nodig is hoe het mbo te ontwikkelen en de waarde van het mbo te presenteren, opdat ook een stuk ego en trots kan terugkomen in die sectoren waar het mbo het meest prominent is. Ze hoopt, in haar laatste raadsvergadering, dat zowel werkgevers als werknemers de aankomende jaren zich echt daarop gaan zetten, en ook een controlerende functie gaan vervullen richting degenen die het beleid al dan niet uit gaan voeren. Ze twijfelt namelijk weleens in hoeverre adviezen waar de SER hard aan werkt, uiteindelijk op de tafels terechtkomen en serieus worden genomen. Ze denkt dat de SER een uitdaging heeft om hier tegenaan te schoppen.

De *voorzitter* suggereert dat het secretariaat een doorsnede gaat maken van wat, meer of minder concreet, terug te zien is van de adviezen uit de afgelopen jaren in het regeerakkoord. Ze vertelt dat de jongeren in de SER een manifest hebben gemaakt en vrij recent gepresenteerd hebben in de SER en daarna de Tweede Kamer. Ze heeft geconstateerd dat er vanuit de Kamer veel aanwezigen waren, die veel waardering hadden voor de presentatie. Ze sluit niet uit dat aandacht voor jongeren de komende weken in een motie of anderszins aandacht vragen voor jongeren, terug te zien is in het debat. Tussen de verschillende partijen bestaat veel overeenstemming om ook aan de positie van jongeren wat extra te doen. Bij het afscheid van mevrouw Van der Molen is dit volgens haar een goed moment voor een oproep aan anderen in de zaal om jongeren in beeld te blijven houden.

6. Energieakkoord: bespreking stand van zaken

- *Ter kennisname: Persbericht (R/2860) + Voortgangsrapportage 2017 (R/2861)*

De heer *Nijpels* zal zich, gezien de beschikbare tijd, beperken tot een drietal onderwerpen. Wat de Voortgangsagenda betreft, noemt hij het goed om in droevige tijden ook opgewekte mededelingen te doen. Hij duidt eerst twee belangrijke punten van succes aan in het huidige Energieakkoord.

- Bij wind op zee was de afspraak in het Energieakkoord om een kostenreductie te bereiken van 40 procent, waarbij het kabinet 18 miljard ter beschikking stelde om het gat tussen elektriciteit van wind op zee en gewone elektriciteit eventueel te dichten. In 2017 is de kostenreductie van wind op zee al 70 procent, en de nieuwe minister van EZ kan van die beloofde 18 miljard ruim 12 miljard behouden. De kostendaling in drie jaar tijd is spectaculair, en EZ heeft de afgelopen weken de nieuwe tender voor het windmolenpark op de Noordzee moeten aanpassen. Er zal voor het eerst een aanbesteding plaatsvinden zonder toezegging van subsidie door het kabinet.

- Ook is de burger massaal aan de slag gegaan, in dit geval met zonne-energie. Voor begin 2017 was verwacht dat 80.000 huizen zonnecellen op hun daken zouden hebben, maar nu zijn dat meer dan 400.000 huishoudens. Soms loopt de burger veel sneller, constateert hij, dan samen is verwacht.

Nadere informatie over de Voortgangsagenda staat op de website en is te lezen in het meegezonden persbericht.

-De Nationale Energieverkenning bevat, naast gegevens over het energiebeleid, jaarlijks een terugblik op de resultaten van het Energieakkoord. Hieruit blijkt dat twee doelstellingen in het Energieakkoord zonder meer worden gehaald en overtroffen: 17 procent duurzame energie in 2023 in plaats van de afgesproken 16 procent, en 1,7 procent energiebesparing per jaar in plaats van de afgesproken 1,5 procent.

Twee doelstellingen worden nog niet gehaald. De tussentijdse doelstelling in 2020 is 14 procent duurzame energie, maar in 2020 zit het resultaat nog op 13 procent; in 2023 gaat het over de 14 procent heen. Qua energiebesparing zou 100 PJ worden gehaald in 2020, maar op dit moment is dat nog 75 PJ.

De afgelopen jaren werd, bij een rapportage vanuit de Nationale Energieverkenning van een tekort, met partners van het Energieakkoord en het kabinet een pakket ontworpen. Zo ook nu, dit pakket dient in december klaar te zijn en daarmee worden beide ontbrekende doelstellingen alsnog gehaald. Het Energieakkoord haalt per definitie altijd de doelstelling, omdat bij achterlopen het gat consequent met maatregelen wordt opgevuld, en het is altijd gelukt.

Hij wil de aandacht vragen voor de werkgelegenheid. Een van de belangrijke doelstellingen van het Energieakkoord was ook dat er 90.000 arbeidsjaren erbij zouden moeten komen, vertaald komt dat neer op 15.000 voltijdsbanen per jaar. In 2016 hebben de planbureaus laten weten dat we dat zouden halen, maar in 2017 zeggen de planbureaus dat van die 90.000 arbeidsjaren er 76.000 worden gehaald. Dit betekent dat het Energieakkoord thans niet op dat streefpercentage zit.

De percentages moeten met elkaar worden gehaald, maar hier is sprake van een grote complicatie. De planbureaus geven aan dat in de groene energiesector het aantal banen spectaculair stijgt. Denk aan het plaatsen van zonnecellen door bouwvakkers en isolatiebedrijven, en ook bij wind op land en wind op zee zijn mensen nodig.

Tegelijkertijd is in de traditionele energiesector een afname zichtbaar van het aantal banen. De afname van het aantal banen is volgens de planbureaus niet geheel te wijten aan het Energieakkoord en de intensivering ervan, maar is een autonome afname.

Vandaar dat zij aanduiden dat ten opzichte van het aantal gerealiseerde en nagestreefde aantal arbeidsjaren (76.000 en 90.000) een onzekerheidsmarge bestaat van 40 procent omhoog of omlaag. Dit demonstreert dat het voor de planbureaus zeer ingewikkeld is om de precieze werkgelegenheidseffecten van de energietransitie te berekenen.

Het kabinet heeft, zoals de voorzitter heeft gemeld, een adviesaanvraag gedaan aan de SER met de vraag om de werkgelegenheidseffecten van de energietransitie beter in beeld te brengen. Het bewuste advies wordt onder leiding van kroonlid de heer De Groot, naar het eruitziet, begin 2018 uitgebracht. In het extra pakket van het Energieakkoord dat eind 2017 wordt gepresenteerd, zullen ook opmerkingen komen om, voor zover mogelijk, nadere verheldering te geven over de werkgelegenheid.

De *voorzitter* noemt een belangrijk onderwerp voor de komende jaren. Dit sluit aan bij de opmerkingen dat de energietransitie en de digitaliseringstransitie deels in elkaar overlopen. De discussie tussen 'oude banen' en 'nieuwe banen' wordt steeds relevanter.

De heer *Nijpels* vult aan dat de SER ook hard bezig is met circulaire economie, waarover ook een advies is uitgebracht. Ook daar speelt de vraag of de circulaire economie tot extra banen leidt, en zo ja welke types banen, en welke banen gaan verdwijnen. Dit is volgens hem een zeer ingewikkelde en lastige discussie, met een praktijk die anders kan blijken uit te pakken dan in de opvattingen vooraf.

Dit sluit, aldus de *voorzitter*, aan bij wat over mens en techniek is gezegd. Ze hoopt met deze korte spreektijd de heer Nijpels toch nog recht te hebben gedaan.

7. Rondvraag en sluiting

Aan het eind van deze raadsvergadering wordt afscheid genomen van mevrouw Kristina van der Molen (FNV)

Mevrouw *Van der Molen* had graag meer willen laten zien als jongste raadslid ooit, ook jonger dan Jesse Klaver. In de korte tijd dat zij betrokken was in de SER heeft zij wel bij kunnen dragen aan wat haar nauw aan het hart ligt: onderwijs, migrantenjongeren en het Jongerenplatform, waarvoor zij nog steeds dankbaar is dat dat is opgericht.

Ze haalt een discussie aan die in de raadszaal heeft plaatsgevonden tussen haar en de heer De Boer bij de presentatie van het Jongerenmanifest. De heer De Boer merkte toen iets zeer interessants op, namelijk dat het erop leek dat jongeren spraken vanuit een bepaald beeld van pessimisme en zo kritisch waren op met name arbeid.

Ze wil vandaag als afsluiting herhalen wat ze toen als antwoord hierop gezegd heeft, namelijk dat ze die kritische houding niet ziet als pessimisme maar juist als optimisme: een geloof dat het beter kan met het land, met ons, met de arbeidsmarkt. Wat haar betreft zijn is dit optimisme een zaak waar de SER echt voor zou moeten staan. Met die motivatie gaat zij zelf zo meteen weer 'naar school' – ze werkt nu bij de FNV als docente rechten en plichten op de arbeidsmarkt.

Ze verwacht iedereen tegen te komen ergens op de arbeidsmarkt en anders op de barricaden, en ze sluit af met de woorden: "I will be back".

[Applaus en gelach van de raadsleden]

De *voorzitter* zegt de speech van mevrouw Van der Molen mooi aansluit op de wijze hoe ze zelf had willen afsluiten. Kristina van der Molen is begonnen als vervanger van Esther Crabbendam, als voorzitter van FNV Jong, en was namens de FNV lid van deze raad. Ondanks dat het een korte termijn was, heeft het op de SER veel indruk gemaakt, en daar wil spreekster haar voor bedanken. Mevrouw Van der Molen heeft van zich laten horen, en daar heeft zij zojuist weer een voorbeeld van gegeven.

Ze is als een van de eersten betrokken geweest bij het Jongerenplatform, en dat heeft zij laten zien met betrekking tot het Jongerenmanifest dat is aangeboden, maar vooral in het Jongerenplatform zelf. Dit was geheel nieuw en ook daar moesten verschillen worden overbrugd. Daar heeft mevrouw Van der Molen een – om in de woorden van Hans de Boer te blijven – heel positieve bijdrage aan geleverd en ook een heel vrolijke. Tijdens de raadsvergadering heeft ze aangegeven dat ze het heel belangrijk vindt dat Nederland zich als een sterk land en een innovatief land ontwikkelt, en dat het zeer toekomstgericht is. Daarbij, heeft ze gezegd, is het heel goed is om te zoeken naar hoe een helpende hand valt te bieden aan mensen die minder kansen ervaren of meer bedreigingen zien. Daarmee gaf zij ook aan dat veel jongeren worstelen met het gebrek aan zekerheid vanwege hun tijdelijke banen, en dat het belangrijk is dat ze zekerheden hebben om heel praktisch de gewone dingen te kunnen blijven doen zoals in staat zijn om een huis te kopen en kinderen te krijgen.

Juist door dit soort zaken praktisch te maken, kon mevrouw Van der Molen een verbintenis leggen met jongeren aan de werkgeverszijde, doordat er snel het idee kwam dat het om dezelfde zaken en ambities ging. Als betrokkenen het daarover eens zijn, is het veel gemakkelijker om oplossingen te vinden. Dat is mooi gedemonstreerd in het Jongerenmanifest, waarmee de jongeren in de SER een mooie opstap hebben gemaakt om zichzelf in de Kamer te presenteren, waar veel behoefte is aan de stem van jongeren. Dit heeft, volgens spreker, iedereen toen bij die presentatie kunnen bemerken. De jongeren horen er zeker bij en het is belangrijk dat zij hun eigen stem hebben, en daarmee heeft mevrouw Van der Molen een begin gemaakt. Het zou mooi zijn om haar rondom SER-werkzaamheden terug te zien.

Ter afscheid overhandigt de *voorzitter* een cadeau aan mevrouw Van der Molen, onder applaus van de aanwezigen.

Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt verder geen gebruik gemaakt.

De *voorzitter* nodigt de aanwezigen van harte uit voor de presentatie na de lunch door Annemarie Sipkes over de OECD Skills. Gezien hetgeen besproken wordt in de SER, is uitleg onnodig over hoe belangrijk dit onderwerp de komende jaren zal worden.

Niets meer aan de orde zijnde, sluit spreekster de vergadering om 12:10 uur.